

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1919 – 1939 РР.)

злочинності в державі, забезпечити високий рівень морально-правової і духовної культури громадян.

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Григорій Ващенко. – Полтава, 1994. – 191 с.

2. Головченко В.В. Правове виховання учнівської молоді: питання методології та методики / В.В. Головченко, Г.І. Нелін, М.І. Нелін. – К.: Наук. думка, 1993. – 138 с.

3. Подберезський М.К. Правова культура майбутнього вчителя / М.К. Подберезський; за ред. І.Ф. Прокopenко. – Х.: Основа, 1997. – 220 с.

4. Психологія. Словарь/Подобець ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

5. Сурмяк Ю.Р. Правова регламентація діяльності

органів внутрішніх справ і професійно-технічних навчальних закладів у формуванні правосвідомості учнівської молоді / Ю.Р. Сурмяк // Теоретичні засади методики професійно спрямованого викладання загальноосвітніх предметів у ПТНЗ: [монографія/за ред. Г.П. Васяновича]. – Львів: Сполом, 2005. – С. 121–146.

6. Харламов И.Ф. Педагогика / И.Ф. Харламов. – М.: Высш. шк., 1990. – 575 с.

7. Черней В.В. Подолання правового нігілізму – важлива умова розбудови правової держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12. “Філософія права” / В.В. Черней. – К., 1999. – 16 с.

8. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник / П. Юркевич. – [3-те вид.] – К.: Ред. журн. “Український світ”: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. – 756 с.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2011

УДК 37.034 – 057.874(477.8)

Лілія Стахів, кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1919 – 1939 РР.)

У статті розкрито зміст морального виховання дітей молодшого шкільного віку, яке мало місце у школах Західної України у міжвоєнний період; висвітлено важливість творчого використання вітчизняної педагогічної спадщини минулого у ракурсі морального виховання кожної особистості.

Ключові слова: моральне виховання, міжвоєнний період, молитва, релігія.

Літ. 10.

Актуальність проблеми. Національне відродження України потребує докорінного поліпшення у вихованні підростаючого покоління, адже в сучасних умовах, у час розквіту підприємництва, втрачається найдорогоцінніше – людяність і чесність, оскільки багатство стає вартіснішим від чесності, а не навпаки. Тому так важливо у дитячі роки наповнити душу дитини тим добрим, щоб людина керувалася не страхом, а власними бажаннями, які провадять її до добра.

У цьому напрямі допоможе ґрунтовне дослідження і творче використання вітчизняної педагогічної спадщини минулого у ракурсі морального виховання кожної особистості.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз історико-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що проблема морального виховання привертала увагу багатьох сучасних науковців. Так, особливості морального виховання українського школяра на західноукраїнських землях розкрито у наукових розвідках О. Пенішкевич,

І. Курляк, Н. Сабат та ін. Теоретичні підходи до процесу морального виховання на сучасному етапі висвітлюються О. Сухомлинською, О. Вишневським, Ю. Щерб'яком та ін. Проте на сьогодні відсутнє дослідження, пов'язане із змістом морального виховання дітей молодшого шкільного віку в Західній Україні протягом 1919 – 1939 рр.

Мета статті – розкрити зміст морального виховання дітей молодшого шкільного віку, яке мало місце у школах Західної України у міжвоєнний період.

Основний виклад матеріалу. Аналіз наукових праць дозволяє стверджувати, що головним завданням школи в зазначений період у Західній Україні було виховання дитини, напрям праці педагога у якій повинен був йти від дитини навколо, а не навпаки [7, 4].

На початку ХХ століття питання, пов'язані із моральним вихованням шкільної молоді, зокрема дітей молодшого шкільного віку, було на належному рівні. Велика увага цьому питанню приділялася такими товариствами, як “Взаїмна

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1919 – 1939 РР.)

Поміч Українського вчителства” та “Учительська громада”, які на початку 30-х років запропонували Міністерству освіти і Львівській Шкільній Кураторії проект практичної реалізації нових навчальних програм у народному шкільництві.

Тому, врахувавши навчально-освітній інтерес українських школярів і використавши напрацьовані педагогічні цінності, розроблені польською системою освіти, галицькі педагоги опрацювали нові програми, мотивуючи, що “старі” навчальні розробки аж ніяк не відповідають духовному, творчому та інтелектуальному розвитку української дитини.

За твердженням Д. Лук’яновича, основними положеннями нової школи, мали бути: 1) “педагогічні струї, вношені до старої школи; 2) школа для дітей, а не навпаки; 3) активність, почин і творчість учня, справляючи лінію його активного зацікавлення; 4) кермувати учнем так, щоб доробитися високої активної духовної структури і вийти на такого горожанина, якого потребує дана доба”. Основним гаслом нової школи мав бути клич: “Через життя до життя”, тобто “зближення школи до життя”, пристосувавши усі програми до життя [5, 6].

Слід зазначити, що у новій школі основну увагу приділяли втіленню принципу народності виховання, що полягав у залученні дітей до збирання народної поезії, народних пісень, оповідань. У Проектах Єдиної школи (1938 р.) зазначалося, що школа як виховна установа була призначена для потреб народу й держави [6, 9].

Ще у свій час на шпальтах педагогічної преси, яка виходила у міжвоєнний період, о. Застирець застерігав, що “коли дитина не вийде зі школи прив’язаною до своєї народності, не буде нічого знати про почву землі, не покажуть їй щеплення овочевих дерев, а передовсім підстав релігійного життя (катехизму і біблій), то се знак, що ся школа не сповнила свого завдання” [4, 7].

Аналізуючи педагогічні джерела, можна зробити висновок, що українські педагоги Галичини, Буковини і Закарпаття вміло розв’язували питання, пов’язані із проблемою морального виховання. У наукових статтях ними було опубліковано велику кількість матеріалу, спрямованого на допомогу учителеві, застосуванні форм та методів виховання молоді, зокрема й дітей молодшого шкільного віку. Чільне місце у наукових розробках було відведене планам навчання та виховання дітей, які сприяли успіхові при вивченні предметів з метою вироблення в учнів позитивних моральних якостей.

Так, аналіз програм єдиної школи дає підставу

стверджувати, що автори навчальних програм відстоювали думку, що центральним предметом навчання в школі повинна бути українська мова. Зокрема, в I і II класах було присвячено цьому предметові по 10 годин, а в III і IV – по 8 годин кожного тижня. У Проекті єдиної школи (1919 р.) зазначалося, що предмет рідної мови набуває більшої сили, ніж інші предмети, досягаючи такої великої ваги здобутку виховання як любов і цікавість рідної мови, адже найперше завдання школи – “дати гарну, яскраву, щиро-народню українську мову дітям” [6, 14].

Також просочується думка, що навчально-виховний процес буде нормальним тоді і виконає своє завдання (доведе дитячий розвиток до “можливого височення”), коли “діти різних національностей будуть йти до єдиної школи з рідною мовою”, бо “слово на рідній мові є фізичним виразом емоцій людини”, є “головним знаряддям, яким користуються педагоги в своїй практиці з дітьми”, бо це слово має “значення для інтелектуального розвитку дитини” [7, 5].

Слід зазначити, що у Проекті єдиної школи (1919) належне місце відводилося літературній мові, не засміченій жаргонами. У ньому зазначено: “Не треба, щоб літературна мова викладалась, як щось протилежне народній мові, а треба дбати, щоб літературна мова не була якимсь ворогом місцевого діалекту, бо літературна мова – це та ж сама народна мова, тільки прибрана празниковою одією” [7, 5].

Як бачимо, визначні діячі освіти і культури не тільки дбали про навчання в рідній мові, але і не допускали її засмічування. Вони вважали, що із жаргонами слід боротися, бо вони “погіршують мелодійність і виразність щиро-народньої мови” [7, 6].

Привертає увагу і те, що розроблені нові навчальні програми українськими педагогами для народних шкіл повністю відповідали вимогам тих завдань, які передбачалися шкільництвом. Так, згідно з навчальними програмами протягом всього шкільного року в народних школах учні повинні були вивчати релігійні, народні пісні. Особливу увагу звертали на те, щоб на уроках мали місце щедрівки, колядки, козацькі думи. Цьому предметові відводилося по 2 години у кожному класі основної школи.

Значаємо, що одним із обов’язкових предметів був предмет природознавства, вивчення якого вводилося з другого класу (по 2 години), що охоплював відомості з різних галузей знань. Навчання цього предмета мав великий вплив на процес морального виховання, так як на уроках діти мали змогу ознайомлюватися із

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1919 – 1939 РР.)

природою рідного краю, прищеплювалися їх природоохоронні навички.

Варто зазначити, що усі предмети більшою чи меншою мірою були покликані розв'язувати завдання морального виховання. Їх зміст сприяв формуванню християнського світогляду та заохочував до добродійної діяльності. Отже, весь освітньо-виховний процес базувався на засадах християнського світогляду. Педагоги прагнули використати навчальний процес для виховання в учнів таких моральних якостей, як: поняття честі, турботу про довкілля, любов до ближнього.

Досліджуючи проблему морального виховання школярів у навчально-виховному процесі у школах Галичини у 1919 – 1939 рр. на основі аналізованих документів, статей педагогічного змісту, наукових праць відомих вчених можна сказати, що у цих школах одним із основних принципів, який пронизував весь навчально-виховний процес, був принцип релігійності і духовності, адже церква широко використовувала засоби впливу християнської науки, допомагала усвідомити, збагнути про призначення людини у житті. Можна сказати, що весь навчально-виховний процес носив християнський характер, адже дітей з раннього дитинства привчали до того, що віра в Бога має бути сильною, а це формувало у дитини найкращі риси характеру, спонукало до шляхетності, сприяло моральному самовдосконаленню, збагачувало уявлення про духовний світ, утверджувало основні істини віри, правила християнського життя, стимулювало до участі у церковних обрядах і дотримання релігійних звичаїв. Тому, щоб виховати переконаного християнина, який би дотримувався у своєму житті Божих Заповідей, протягом всього періоду навчання дитини основним предметом була релігія.

Цьому предметові важливе місце відводило. Застирець, мотивуючи, що уроки релігії мають бути “основою морального виховання і повинні подаватися молодіжці не в схоластичний спосіб в формі сухого катехизму, але так, щоб релігія була головним ідеалом його моральної вартості і практичного життя” [4, 8].

На підставі нормативних документів можна стверджувати, що вивчення релігії відбувалося через ідею Бога та засвоєння моральних людських моральних цінностей, адже уроки релігії завжди виступали найбільш ефективною формою морально-релігійного виховання дітей, і, як наслідок, формували моральну зрілість.

У Проекті зазначалося: “Педагогам слід прикласти багато праці до того, щоб навчання релігії в школі дійсно відповідало тому завданню,

котре ставилось – виховання волі дітей в напрямі добра” [7, 58]. У цьому ж документі підтверджується, що предметові “Закон Божий” відводилося I місце. У так званій “низчій” школі у I і II кл. йому відводилося по 2/2 год, а у III і IV кл. – по 2 години.

Введення в навчальну програму Закону Божого простежується аналіз проблем, пов'язаних із його викладанням. У Пояснювальній записці до “Програми Закону Божого” акцентовано увагу на тому, що при укладанні її було взято до уваги те, що дітям потрібні “найконкретніші факти”, адже вони живуть “більш почуттям й лише ними каруються в своїх діях”, тому потрібно користуватися з “перводжерел релігійні знання, себто оповідань св. Письма, історії церкви, життя святих, служби Божої”, “з релігійних народних вірувань, пісень, колядок, свят та обрядів”, що “зібрано в етнографічній літературі” [7, 58].

Взявши до уваги, що діти люблять слухати оповідання про життя святих, рекомендувалося у записці використовувати цей матеріал “до науки моралі і віри”, адже з цих джерел діти могли “зрозуміти, як треба людині вірувати в Бога, надіятися на Нього, Його і людей любити, як молитися Богові і як взагалі проводити моральне життя в християнському напрямкові”, оскільки ознайомлювалися із “зразками людей високої моралі і буде прямувати до послідовання зразку” [7, 58].

Велике значення відводилося молитві, націлювалося на вивчення всіх видів молитви, привчати дітей найкращому способу молитися “свідомо, зрозуміло”, читати їх “щоденно в класі і дома”, з молитвенника. Простежується і така думка, щоб ці молитви “діти майже цілком вивчали в класі”, щоб вони “виходили з класу, як з церкви, повні морального почуття”, роблячи “в цей спосіб найбільший вплив на серце і волю дитини” [7, 59].

Аналіз цього документу дає підставу стверджувати, що головна роль у цьому напрямі відводилося законовчителю, оскільки він, здійснюючи завдання виховання “волі в напрямі добра”, повинен був дотримуватися “дієвого припису”, бо саме він мав бути ініціатором “доброго діла”, керманічем при проведенні її в життя і тільки за таких умов “навчання релігії набуде живих форм і вийде з шкіл схоластичний дух формальної релігії” [7, 59].

Здійснюючи навчальний процес, до вчителя релігії ставилися відповідні вимоги: він мав бути глибоко релігійною людиною із високоморальними християнськими цінностями. На цю посаду призначала церква і шкільні органи. Із параграфу

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1919 – 1939 РР.)

108 “Підручника у справах шкільних” І. Герасимовича дізнаємося, що “учителями релігії можна настановляти тільки тих, котрих признала здібними вчити релігії віросповідна верховна власть” [3, 34].

Слід зазначити, що вивчення релігії в народній школі було єдиним ефективним шляхом морального виховання, вироблення моральних норм поведінки. Але значна частина вчителів не мала добрих знань з цього предмету, особливо в сільській місцевості, та належної методичної підготовки, і тому вивчення Закону Божого ґрунтувалося на запам'ятовуванні істини, які не завжди осмислювалися дітьми.

Аналіз архівних документів дозволяє зробити висновок, що катехизування не було обов'язком душпастиря, бо про це повинна була піклуватися церква. Тому головним обов'язком священика було турбуватися про церкву та школу, а в проповідях та катехизаціях звертати увагу на Десять Заповідей Божих та Шість Правд віри. Про це свідчить архівний документ, в якому читаємо: “...такий шляхетний та важний обов'язок міг священик виповнити, й з повним для себе задоволенням... мусить мати й такі засоби, щоб бодай наближуватися до того поняття “nobilis”, “nobilissimus”. До таких засобів в першій мірі належить учебник науки релігії, який для катехита є провідником у науці, а для дітей свого роду “repetitorium”... вложених в школі правд” [8, 14 – 15].

На долю священнослужителів випадало ще і складання підручників для релігії, так як їм це було доступніше і простіше. Це теж підтверджує архівний документ [9; 10].

Проте, слід зазначити, що польська влада робила все для того, щоб діти навчалися у римо-католицькій вірі. Як стверджує наукова література, науки релігії для українських дітей і української мови відбувалися на польській мові, а це ускладнювало, звичайно, дітям навчання [1, 23]. Тому провідні сили інтелігенції, свідомі педагоги закликали духовну власть “виробити нові пляни науки релігії, що відповідали би зміненим обставинам”, в яких знаходилася українська школа колись [2, 10].

Висновки. Вищесказане дає підставу стверджувати, що в умовах важкої боротьби з польською владою весь процес виховання в школах Галичини орієнтувався на залучення учнів до християнських і загальнолюдських цінностей, національних вартостей. Учителі (законоучителі), працюючи з учнями, використовували у своїй роботі різні форми, засоби та методи виховного впливу. Вивчення релігії привчало дітей до відвідування Богослужінь та дотримання відповідних правил, а це, своєю чергою, формувало у дітей молодшого шкільного віку найкращі моральні якості.

1. Божик С. *Історія шкіл в Ужнові (відбитка з журналу “Рідна школа”)*. – Львів, 1935. – С. 40.

2. *Биймо в дзвін! Польська шкільна влада переводить ліквідацію українського шкільництва (Реферат Ів. Ліщинського на Народному з'їзді)*. – Львів: Накл. Нар. Комітету, 1924. – 32 с.

3. Герасимович І. *Підручник у справах шкільних*. – Чернівці: Укр. школа, Б. р. – 463 с.

4. *Застирець Й. Провідні гадки в справі реформи народної і середньої школи та української семінарії*. – Б. в., 1917. – 32 с.

5. Лук'янович Д. *За нову школу!* – Львів: Накл. автора, 1932. – 16 с.

6. *Проект єдиної школи в Україні: Під 20-ліття створення новітньої системи українського виховання й навчання*. – Львів: Накл. Т-ва “Взаємна поміч Українського Вчительства”, 1938. – 31 с.

7. *Проект Єдиної школи на Україні. Книга І: Накл. Міністерства Народної Освіти, Кам'янець-Подільський, 1919. – 172 с.*

8. *Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 179, оп. 2 а, спр. 571, арк. 1 – 26 (“Донесення директорів початкових шкіл Львова про вживання греко-католицькими священиками української мови на уроках релігії, 1934”)*.

9. *Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 179, оп. 2 а, спр. 578, арк. 58 – 62 (“Список підручників, шкільних книжок, 1935”)*.

10. *Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 179, оп. 2 а, спр. 604, арк. 29 – 33 (“Список шкільних підручників, 1937 / 38”)*.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2011

